

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ВИШНЕВСЬКА КАТЕРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 330.3-047.44:[672+669]

**ОЦІНЮВАННЯ ТА МЕХАНІЗМ АДАПТАЦІЇ
ЗА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
(за матеріалами гірничо-металургійних підприємств України)**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Кривий Ріг – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Державному вищому навчальному закладі «Криворізький національний університет» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Турило Анатолій Михайлович,
Державний вищий навчальний заклад
«Криворізький національний університет»
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри економіки, організації
та управління підприємствами.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Сагайдак Михайло Петрович,
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри економіки та підприємництва;

кандидат економічних наук, доцент
Ілляшенко Наталія Сергіївна,
Сумський державний університет
Міністерства освіти і науки України,
доцент кафедри маркетингу та управління
інноваційною діяльністю.

Захист відбудеться «11» січня 2019 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 09.052.01 у Державному вищому навчальному закладі «Криворізький національний університет» за адресою: 50027, м. Кривий Ріг, вул. В. Матусевича, 11, ауд. 345 .

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Криворізький національний університет» за адресою: 50027, м. Кривий Ріг, вул. Пушкіна, 37.

Автореферат розісланий «10» грудня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.В. Адаменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Невизначеність зовнішнього середовища господарювання підприємств, його ускладнення та прискорення динаміки, які зумовлені постіндустріальними тенденціями, закріпили у свідомості менеджменту уяву про те, що здатність своєчасно та адекватно змінюватися стає одним із пріоритетних факторів успіху, а наукова проблематика дослідження адаптації актуалізується у напрямках вивчення передумов, факторів, параметрів та механізмів адаптивних реакцій, які у єдності взаємозв'язку визначають її сучасну специфіку. Одними з найбільш вразливих до кон'юнктури і тенденцій світових ринків є вітчизняні гірничо-металургійні підприємства, які характеризуються експортною орієнтацією діяльності. Їх адаптивна специфіка визначається не лише продуктовими та галузевими особливостями регіональних ринків, а і рівнем ділової активності суміжних виробництв та темпами економічного зростання національних та глобальних економічних систем.

Тематичні напрями досліджень адаптації достатньо широко представлені у сучасному економічному дискурсі. Найбільш популяризованими, з точки зору наукових публікацій, є ресурсний, поведінковий, реляційний, організаційний, процесний. Визначенню сутності адаптації присвячено наукові праці зарубіжних (Р. Аккофа, Б. Бенсуссана, Дж. С. Бейна, П. Браунінга, П. Друкера, Б. Уільямса) та вітчизняних вчених-економістів (О. Вострякова, О. Гребешкової, Н. Ілляшенко, О. Кватиша, О. Колодіної, В. Нагорянської, І. Отенко, Т. Олійник, О. Рачкован, М. Сагайдака, Л. Соколової, Н. Шевчук, В. Ячменьової та ін.). Питання оцінювання адаптації змістовно представлено у наукових публікаціях, серед яких найбільш загальнознаними є праці закордонних дослідників: І. Ансоффа, Д. Генстера, Д. Кінга, М. Ковені, Б. Хартлена та ін. У доробку вчених пострадянського простору варто виділити наукові дослідження В. Дорофєєвої, С. Казанцевої, І. Конової, І. Морочковської, К. Орлової, О. Оленевої, О. Рачкован, Л. Соколової, М. Старікової, Д. Шитової та ін. Результати дослідження впливу зовнішніх умов середовища господарювання на діяльність гірничо-металургійних підприємств представлені у публікаціях М. Іщенка, В. Нусінова, А. Турила та ін.

Конструктивний аналіз наукового доробку за темою дисертації дозволяє говорити про фундаментальність і значущість існуючих теоретичних, методичних і практичних напрацювань. Однак, невизначеність і швидкість змін бізнес-середовища, його ускладнення безпосередньо впливають на розуміння сутності адаптації, значно розширюючи змістовні межі її дослідження, що актуалізує потребу в удосконаленні підходів і методів відповідного оцінювання, а також способів та механізмів реалізації адекватних адаптивних реакцій. Об'єктивна необхідність і неоднозначність вивчення окремих питань щодо визначення та оцінювання адаптації як проактивної реакції на зміни зовнішнього середовища, а також специфіки відповідних адаптивних механізмів за постіндустріальних умов діяльності підприємства зумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили її мету, завдання, об'єкт, предмет і логіку побудови роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт ДВНЗ «Криворізький національний університет» за темою «Стратегія забезпечення стабільного економічного розвитку залізорудної галузі України» (державний реєстраційний

номер 0116U001854), де особисто автором обґрунтовано науковий підхід до формування моделей адаптації за постіндустріальних умов діяльності підприємства та сформовано сукупність показників для ретроспективного оцінювання адаптації гірничо-металургійних комбінатів; Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова за темою «Формування національної моделі сталого розвитку в умовах глобальних трансформацій» (державний реєстраційний номер 0115U003915), де особисто автором упорядковано наукові підходи до дослідження адаптації суб'єктів господарювання та розроблено механізм реалізації проактивних моделей адаптації сучасних підприємств в умовах глобальних трансформацій.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розвиток теоретичних і методичних засад оцінювання адаптації та розроблення механізму проактивного реагування гірничо-металургійних підприємств на швидкість змін, невизначеність та складність зовнішнього середовища.

Відповідно до зазначеної мети в ході дослідження поставлено та вирішено такі *завдання*:

- упорядковано наукові підходи до дослідження адаптації підприємства;
- здійснено моделювання адаптації підприємства з урахуванням постіндустріальної специфіки зовнішнього середовища;
- обґрунтовано методичний підхід до оцінювання адаптації підприємства;
- сформовано сукупність показників для оцінювання адаптації вітчизняних гірничо-металургійних підприємств;
- оцінено фінансово-економічні результати адаптації вітчизняних гірничо-металургійних підприємств до змін зовнішнього середовища;
- проаналізовано потенціал забезпечення адаптивності вітчизняних гірничо-металургійних підприємств;
- сформовано механізм реалізації проактивних моделей адаптації за постіндустріальних умов діяльності підприємства;
- визначено параметри високотехнологічного гірничо-металургійного виробництва та передумови їх реалізації;
- оцінено прогностні фінансово-економічні результати впровадження проактивних моделей адаптації гірничо-металургійними підприємствами України.

Об'єктом дослідження є процеси адаптації підприємства за постіндустріальних умов зовнішнього середовища.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів оцінювання та формування механізму адаптації підприємства з урахуванням постіндустріальної специфіки діяльності.

Методи дослідження. В основу дисертації покладено загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, використання яких зумовлено поставленою метою та завданнями роботи. Для проведення дослідження використано такі методи: *бібліографічного та термінологічного аналізу* – для впорядкування наукових позицій щодо інтерпретації змісту адаптації підприємств; *наукового узагальнення* – при систематизації наукових підходів до дослідження адаптації, її оцінювання та формування адаптивного механізму; *системного аналізу та синтезу* – при здійсненні моделювання адаптації з урахуванням постіндустріальної специфіки діяльності підприємства; *методи параметризації* – при оцінюванні фінансово-економічних

результатів адаптації та потенціалу адаптивності підприємства; *вартісного, фінансового та факторного аналізу* – при розробленні методичного інструментарію оцінювання адаптації підприємства; *метод причинно-наслідкових зв'язків* – при обґрунтуванні параметрів високотехнологічного гірничо-металургійного виробництва та передумов їх реалізації; *сценарний метод* – для опису можливих варіантів розвитку вітчизняних гірничо-металургійних підприємств.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України з питань функціонування гірничо-металургійних підприємств, матеріали статистичних щорічників і бюлетенів Державної служби статистики України, результати обстеження підприємств, монографії, збірники наукових праць, дані річних звітів підприємств, інформаційні та аналітичні бюлетені, ресурси мережі Інтернет, а також результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

вперше:

– обґрунтовано науковий підхід до формування моделей адаптації підприємства (ситуативна, стратегічна, сценарна), які розкривають особливості реактивного та проактивного його реагування в залежності від рівнів складності: стратегічного контексту, що пов'язаний з питанням в яку область вбудовано об'єкти і процеси адаптації, та стратегічного процесу, де відбувається сприйняття змін і формування адекватних адаптивних реакцій у вигляді прийняття та реалізації стратегічних управлінських рішень;

удосконалено:

– теоретичні засади визначення адаптації шляхом упорядкування існуючих наукових позицій з виділенням таких підходів: базові (процесний, результатний, атрибутивний), які безпосередньо характеризують адаптацію як економічну категорію, та тематичні (поведінковий, реляційний, когнітивний, ресурсний, організаційний, стратегічний, управлінський), у яких розкривається її більш складна змістовна природа, зумовлена постіндустріальними особливостями зовнішнього середовища. На відміну від існуючих підходів, запропоноване упорядкування формує системний теоретичний базис для подальшої продуктивної дослідницької роботи;

– методичний підхід до оцінювання адаптації підприємства у єдності взаємозв'язку результатного та атрибутивного аспектів її визначення, на основі аналізу ординарних та екстраординарних розривів. На відміну від існуючих практик, такий підхід розкриває динамічний аспект адаптації та дозволяє оцінити її як організаційну здатність забезпечувати не тільки цільову діяльність, а і відповідність потенціалу підприємства можливостям зовнішнього середовища та/або баченню майбутнього;

– систему показників для ретроспективного оцінювання адаптації, яка, на відміну від існуючих, розкриває результатний (як синтез різних за природою результатів на основі економічного стану підприємства) та атрибутивний (за основними складовими потенціалу підприємства) її аспекти, враховує специфіку діяльності гірничо-металургійних підприємств і дозволяє мінімізувати суб'єктивність обґрунтування їх коректних оптимальних значень при стандартизації;

– елементний склад адаптивного механізму проактивного реагування підприємства, який, на відміну від існуючих, представлено у вигляді: концептів, що сформовані на основі логічного взаємозв'язку категорій у яких розкривається зміст сценарної

та стратегічної моделі адаптації; методів (сценарне та стратегічне моделювання) та інструментів (сценарії, прогнози, стратегії, проекти) реалізації концептів; сценарних і стратегічних діяльних ланцюжків. Така змістовна конфігурація дозволяє структурувати, впорядкувати, формалізувати тенденції, виклики і тренди бізнес-середовища на основі нового осмислення і бачення реальності, а також здійснити інтеграцію часу, дій, бажаних та очікуваних результатів;

набули подальшого розвитку:

– визначення адаптивності підприємства як організаційної здатності до передбачення та усвідомлення значущості подій і змін зовнішнього середовища, а також своєчасного, адекватного реагування з метою забезпечення реалізації бачення майбутнього. Відмінність такої інтерпретації від існуючих, полягає у тому, що наявність у підприємства сукупності властивостей, які характеризують адаптивність, не є гарантією забезпечення досягнення бажаних та очікуваних економічних результатів, визначеності вони набувають лише будучи включеними у динаміку здатності, що забезпечується цілісністю процесів стратегічного мислення та діяльності. Таке змістовне наповнення створює передумови для формування механізму реалізації моделей адаптації з урахуванням постіндустріальних умов діяльності підприємства;

– технологія аналізу стратегічних розривів підприємства на основі поєднання аналітичних процедур *GAP*-аналізу та змісту етапів сценарного планування *TAIDA*, що на відміну від існуючих підходів дозволило розширити спектр аналітичних процедур такими: розробка різних варіантів контекстів сприйняття реальності, формування сценаріїв і стратегічних задач, стратегічні дослідження та параметризація стратегічного контексту. Така постановка дозволила розширити зміст аналізу стратегічних розривів, що передбачає оцінювання рівня відповідності потенціалу підприємства не тільки можливостям зовнішнього середовища, а і баченню майбутнього.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання у процесах стратегічного управління на вітчизняних гірничо-металургійних підприємствах з метою підвищення рівня конкурентоспроможності. Основні наукові положення дисертації доведено до рівня методичних розробок і прикладного інструментарію, що забезпечує прийняття та реалізацію ефективних управлінських рішень.

Упорядкування управлінських процесів реагування на динамічні зміни бізнес-середовища на основі моделей ситуативної, стратегічної і сценарної адаптації; розширення змістовної логіки побудови управлінської бізнес-аналітики на основі оцінювання адаптації підприємства з урахуванням взаємозв'язку ретроспективного та перспективного часових горизонтів впроваджені у практику діяльності ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» (довідка № 03-755 від 26.03.2018), ПАТ «Південний ГЗК» (довідка № 52-67/4712 від 25.04.2018) та ПрАТ «Північний ГЗК» (довідка № 125/263 від 19.04.2018).

Основні теоретичні та методичні положення, а також отримані практичні результати дисертації також використовуються у навчальному процесі ДВНЗ «Криворізький національний університет» при викладанні дисциплін «Менеджмент інтелектуальної власності», «Управління ефективністю суб'єктів господарювання» (довідка від 20.06.2018 № 01/10-07/2018).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, отримано автором самостійно та оприлюднено у наукових працях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї та положення, що є результатом особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертації доповідались та одержали позитивну оцінку на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Майбутнє аудит» (м. Кривий Ріг, 2012 р., 2014 р.), «Сталий розвиток промисловості та суспільства» (м. Кривий Ріг, 2013 р.), «Соціально-економічний розвиток України і регіонів» (м. Запоріжжя, 2013 р.), «Фінансово-економічні та соціальні чинники розвитку міжнародних відносин» (м. Київ, 2014 р.), «Актуальні питання економічних наук» (м. Донецьк, 2014 р.), «Ефективне управління економікою: процеси, явища, ризики» (м. Черкаси, 2014 р.), «Стійкий розвиток національної економіки: актуальні проблеми та механізми забезпечення» (м. Кривий Ріг, 2018 р.), «Practical applications of research findings» (Morrisville, USA, 2018).

Публікації. Основні результати і висновки дисертації опубліковано у 19 наукових працях загальним обсягом 5,93 друк. арк., з них 8 статей – у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз (у тому числі 2 – у SCOPUS), 11 – у інших виданнях.

Структура й обсяг роботи. Дисертація загальним обсягом 255 сторінок складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 225 найменувань на 28 сторінках, 5 додатків на 20 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 207 сторінок, у тому числі 24 таблиці (з яких 6 та 6 повних сторінках), 51 рисунок (з яких 5 на 5 повних сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення отриманих наукових результатів, наведено відомості щодо їх апробації.

У **розділі 1 «Теоретико-методичні засади визначення та оцінювання адаптації за постіндустріальних умов діяльності підприємства»** упорядковано наукові підходи до дослідження адаптації підприємства; сформовано моделі адаптації з урахуванням постіндустріальних умов діяльності підприємства; обґрунтовано методичний підхід до оцінювання адаптації підприємства.

Наукові дослідження адаптації підприємства характеризуються багатоаспектністю тематичних напрямів та неоднозначністю визначень. Це зумовлено змістовним взаємозв'язком адаптації із зовнішнім середовищем функціонування та розвитку бізнесу, яке за сучасних умов характеризується високим рівнем швидкості змін, посиленням невизначеності та складності, що безпосередньо впливає на різні аспекти діяльності підприємства та визначає їх адаптивну специфіку. Результати конструктивного концептуального аналізу взаємопов'язаних категорій адаптації та адаптивності підприємства, узагальнення інтерпретацій їх змісту, які представлено у наукових економічних публікаціях, дозволяють визначити адаптацію як: реакцію

на динаміку зовнішнього середовища; процеси та результати адекватного реагування на зміни; здатність пристосовуватися до таких змін і розвиватися в умовах складності та невизначеності бізнес-середовища.

На основі упорядкування змісту адаптації підприємства запропоновано виділяти наукові підходи до її дослідження, які умовно розподілено на базові та тематичні. До базових віднесено процесний, результатний, атрибутивний у яких безпосередньо розкривається зміст адаптації як самостійної економічної категорії. Базові підходи до визначення адаптації підприємства стали основою для їх подальшого розвитку у різних тематичних напрямках, серед яких найбільш значущими визначено поведінковий, реляційний, когнітивний, ресурсний, організаційний, стратегічний, управлінський у яких розкривається їх більш складна економічна природа, що зумовлена особливостями постіндустріальних умов суспільного виробництва.

Сучасна теорія адаптації підприємства розвивається на перетині сучасних концепцій теорій організаційних змін, стратегічного менеджменту та постіндустріальної економіки, що актуалізує її дослідження у єдності взаємозв'язку з категоріями «зовнішнє середовище» та «зміни». Це зумовило вибір відповідної точки концептуалізації адаптації за постіндустріальних умов діяльності підприємства, якою прийнято стратегічний контекст, що пов'язаний з питанням в яку область (предмет) вбудовано об'єкт і процес адаптації. Відповідно до рівня складності стратегічного контексту (прості, неординарні, складні ситуації, хаос) та стратегічного процесу (ситуаційні стратегічні рішення, стратегічне планування, стратегічне мислення) запропоновано сформулювати моделі адаптації (ситуативна, стратегічна, сценарна), у яких розкривається специфіка реактивного та проактивного реагування на зміни зовнішнього середовища та пристосування до них (рис. 1).

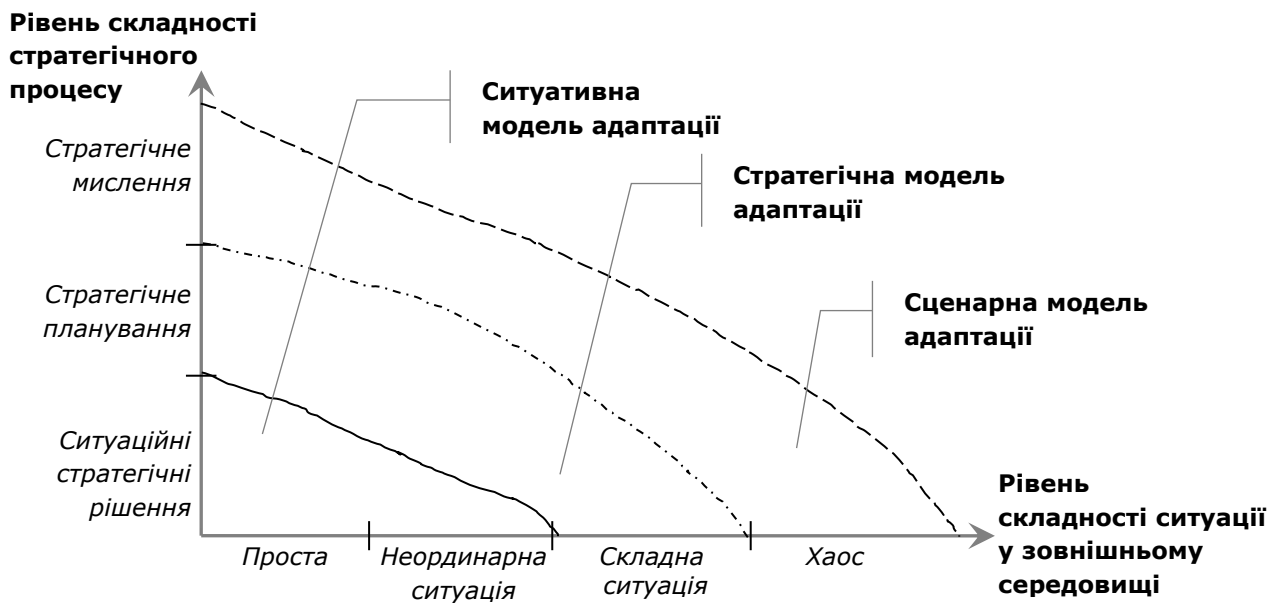

Рис. 1. Формалізація логіки ідентифікації моделей адаптації за постіндустріальних умов діяльності підприємства

Джерело: розроблено автором

Запропонована змістовна специфіка пропонованих моделей адаптації визначена за 14 параметрами, які характеризують їх принципові відмінності за різних зовнішніх обставин та внутрішніх рівнів сприйняття та реагування на зміни. Модель ситуативної

адаптації є формою прояву реактивної моделі організаційної поведінки на зміни зовнішнього середовища, які сприймаються як загрози, а адаптивне реагування відповідно до даної моделі відбувається на основі ситуативних рішень, результатом яких можуть бути корегування параметрів стратегії, зміни бізнес-процесів, організаційної структури, способів керованого впливу, тощо, але при цьому не змінюються його цільові установки діяльності та зберігається стратегічна траєкторія розвитку підприємства.

Сценарна та стратегічна моделі адаптації розкривають особливості проактивного адаптивного реагування на зміни зовнішнього середовища, а основні їх відмінності визначаються рівнем складності та невизначеності стратегічного контексту. Якщо модель стратегічної адаптації розкриває проблематику з позицій здатності приймати ефективні стратегічні рішення та реалізовувати їх за умов визначених (прогнозованих, очікуваних) параметрів зовнішнього середовища, то модель сценарної адаптації зміщує фокус досліджень у площину абсолютної невизначеності, а адаптивність визначається здатністю передбачати майбутнє та працювати з різними контекстами, як джерелом можливостей стійкого розвитку бізнесу.

За результатами критичного аналізу існуючих методичних підходів до оцінювання адаптації зроблено висновок, що за своєю змістовною постановкою їх переважна більшість фокусується на необхідності аналізу реактивних та проактивних адаптивних реагувань на зміни у зовнішньому середовищі. При цьому інструментальна складова методик сформована таким чином, що оцінюються лише наслідки минулих адаптивних реакцій, які не можуть виступати характеристикою наявного потенціалу адаптації з точки зору реагування на майбутні ринкові запити та виклики. Це зумовлює як удосконалення та розширення змістовних меж оцінювання адаптації, так і перегляду аналітичного інструментарію, який дозволяє реалізувати змістовні новації.

Оцінювання адаптації підприємства запропоновано здійснювати у цілісності взаємозв'язку ретроспективних та перспективних аспектів, змістовна спрямованість яких пов'язана із забезпеченням досягнення економічних результатів діяльності підприємства (рис. 2).

Рис. 2. Концепти аналітичного простору оцінювання адаптації за постіндустріальних умов діяльності підприємства

Джерело: розроблено автором

Ретроспективне оцінювання адаптації є формою прояву результатних аспектів її визначення, характеризується рівнем досягнення поставлених цілей, здійснюється на основі аналізу ординарних стратегічних розривів як відповідності очікуваних та фактичних економічних результатів. Змістовною основою перспективного напряму оцінювання адаптації визначено її атрибутивний аспект (адаптивність), в межах якого адаптацію запропоновано розглядати як організаційну здатність до передбачення та усвідомлення значущості подій і змін зовнішнього середовища, а також своєчасного, адекватного реагування з метою забезпечення відповідності потенціалу підприємства можливостям бізнес-середовища та/або баченню майбутнього на основі аналізу екстраординарних стратегічних розривів.

У розділі 2 «Оцінювання адаптації гірничо-металургійних підприємств України» сформована система показників оцінювання адаптації гірничо-металургійних підприємств, проаналізовано фінансово-економічні результати адаптації вибірки досліджуваних підприємств і потенціал забезпечення їх адаптивності.

На основі сформованої логіки ретроспективне оцінювання адаптації вибірки досліджуваних підприємств здійснено на основі результатного та ресурсного підходів. Аргументовано, що синтезування різних результатів, як наслідків минулих адаптивних реакцій підприємства, доцільно здійснювати на основі показника економічного стану підприємства. Адаптивність підприємств оцінена на основі аналізу ресурсів та здатностей щодо їх використання, тобто потенціалу підприємства в аспекті його основних складових. В їх рамках сформована система показників, що враховує специфіку діяльності досліджуваних підприємств (рис. 3).

Оцінювання економічного стану досліджуваних гірничо-металургійних підприємств України дозволило відзначити, що результати їх господарювання є наслідком виключно ситуативного реактивного реагування на зміну ринкової кон'юнктури, на яку вони, не зважаючи на ринкові позиції та масштаби діяльності, впливу не мають (табл. 1). Дев'яті інтегрованих показників економічного стану корелюють з тенденціями світового ринку залізорудної продукції (ЗРП) та металопродукції, а саме: 2014-2015 рр. – кризові прояви у гірничо-металургійній промисловості, що супроводжувалися стрімким падінням ціни на фоні скорочення обсягів споживання; 2016-2017 рр. – період відновлення після негативних тенденцій, стрімке збільшення попиту, сприятливі умови для зростання масштабів діяльності гірничо-металургійних компаній. Однак, реактивний характер реагування досліджуваних підприємств на зміни унеможливорює повноцінне використання можливостей зовнішнього середовища у сприятливі періоди ринкової кон'юнктури.

На відміну від металургійних комбінатів, вітчизняні гірничо-збагачувальні комбінати (ГЗК) характеризуються майже однаковими значеннями розривів між фактичними та очікуваними показниками економічного стану (на рівні 0,232 – 0,270). Це зумовлено уніфікованістю їх продукції, типовими технологічними схемами видобутку і збагачення залізних руд, інерційністю щодо впровадження унікальних інноваційних рішень. Диференційовані значення ординарних розривів на металургійних підприємствах у переважному ступені визначаються структурою продуктового портфелю за рівнем доданої вартості. Значна частка у обсягах реалізації продукції низького ступеня переробки зумовлює високий рівень невідповідності між фактичними та очікуваними результатами: ПрАТ «ММК ім. Ілліча» – 0,478

ЦІЛІСНІСТЬ ОЦІНЮВАННЯ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

РЕТРОСПЕКТИВА

ВИРОБНИЦТВО: ГЗК – коефіцієнт структури товарної продукції за ступенем переробки сировини, вихід концентрату, рівень відповідності якості ЗРП вимогам ринку, рівень відповідності фактичної енергомісткості 1 т концентрату нормативній; **МЕТКОМБІНАТИ** – коефіцієнт структури товарної продукції за ступенем переробки сировини частка прокату в загальному обсязі товарної продукції, рівень відповідності фактичної енергомісткості 1 т сталі нормативній

ЛОГІСТИКА: коефіцієнт співвідношення темпу приросту чистого доходу від реалізації продукції до темпу приросту внутрішньо-комбінатських витрат на транспортування сировини, частка втрат матеріально-сировинних ресурсів у процесах внутрішнього комбінатського транспортування

ЗБУТ: коефіцієнт співвідношення обсягів реалізованої і товарної продукції, коефіцієнт співвідношення рентабельності реалізації продукції підприємства та її середньоринкового світового значення, коефіцієнт темпу приросту чистого доходу від реалізації продукції та темпу приросту витрат на збут

ФІНАНСИ: коефіцієнт співвідношення темпу приросту чистого доходу від реалізації продукції та темпу зростання активів підприємства, коефіцієнт співвідношення темпу приросту чистого доходу та темпу приросту повної собівартості продукції, коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами, коефіцієнт автономії, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт перманентного капіталу

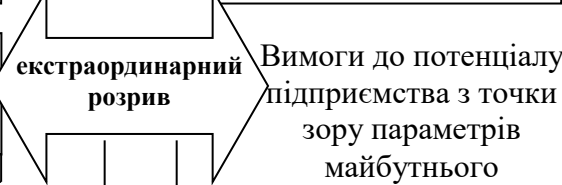
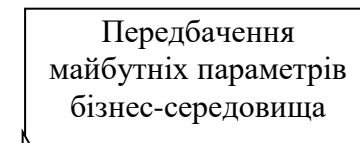
МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННА: ГЗК – вміст заліза у руді, коефіцієнт розкриття; **МЕТКОМБІНАТИ** – рівень металургійної цінності доменної шихти, вміст металобрухту у шихті для виробництва сталі

ТЕХНІЧНА: коефіцієнт придатності активної частини основних засобів, частка устаткування, що відповідає світовим аналогам, середній термін експлуатації устаткування, коефіцієнт співвідношення витрат на придбання нового устаткування до витрат на його ремонт та модернізацію

ТЕХНОЛОГІЧНА: ГЗК – втрати заліза у відходах збагачення, вміст заліза у концентраті, рівень відповідності нормативної енергомісткості 1 т концентрату світовим стандартам; **МЕТКОМБІНАТИ** – рівень відповідності питомих витрат чавуну на виробництво 1 т прокату світовим стандартам, частка безперервної розливки сталі у загальному обсязі, рівень відповідності нормативної енергомісткості 1 т сталі світовим стандартам; **ЗАГАЛЬНІ** – частка витрат на науково-дослідні роботи у загальній структурі капітальних витрат

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА: коефіцієнт співвідношення темпу приросту чистого доходу та темпу приросту адміністративних витрат, рівень диверсифікації експорту, інвестиції у розвиток персоналу у відсотках від загального їх обсягу

ПЕРСПЕКТИВА

- Формування інформаційного базису щодо рівня відповідності існуючого потенціалу рівню вимог з точки зору параметрів майбутнього
- Обґрунтування пріоритетних напрямів мінімізації розривів

Рис. 3. Система показників ретроспективного оцінювання адаптації гірничо-металургійних підприємств

Джерело: розроблено автором

(агломерат, чавун, сляби – до 85% від загального обсягу реалізації у натуральному вимірі); ПрАТ «Азовсталь» – 0,412 (сляби, листи – 70%). Натомість, частка прокату на рівні 90% у структурі продуктового портфелю дозволяє мінімізувати ці розриви у ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» (0,184), навіть у несприятливих умовах ринкової кон'юнктури.

Таблиця 1

**Результати ретроспективного оцінювання адаптації
гірничо-металургійних підприємств України**

Підприємство	Інтегровані показники економічного стану підприємства						Інтегровані показники потенціалу підприємства					
	2014	2015	2015	2016	2017	СЗР*	2014	2015	2015	2016	2017	СЗР*
ПрАТ «Інгулецький ГЗК»	0,809	0,697	0,684	0,766	0,782	0,252	0,503	0,509	0,479	0,495	0,505	0,502
ПрАТ «Північний ГЗК»	0,833	0,712	0,678	0,836	0,783	0,232	0,554	0,514	0,510	0,554	0,533	0,467
ПрАТ «Центральний ГЗК»	0,686	0,654	0,745	0,802	0,764	0,270	0,522	0,506	0,470	0,473	0,519	0,502
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	0,765	0,784	0,843	0,851	0,836	0,184	0,473	0,477	0,475	0,459	0,459	0,531
ПрАТ «МК «Азовсталь»	0,578	0,608	0,534	0,619	0,602	0,412	0,433	0,451	0,427	0,421	0,425	0,569
ПрАТ «ММК ім. Ілліча»	0,524	0,519	0,487	0,567	0,511	0,478	0,284	0,251	0,219	0,223	0,223	0,760

*Умовні позначення: СЗР – середнє за 2014–2017 рр. значення розриву між фактичними та нормативними показниками

Джерело: розраховано автором

Емпіричні дані дозволили констатувати критично низький рівень потенціалу адаптивності досліджуваних підприємств: середні значення розривів між фактичними та бажаними значеннями протягом досліджуваного періоду коливаються в межах 0,467–0,502 на ГЗК та 0,531–0,760 на металургійних комбінатах. Такі значення розривів зумовлені, в першу чергу, станом технічної та технологічної складових потенціалу, які зумовлені низьким рівнем інноваційності технологічних процесів, високим ступенем зносу основних засобів та екстенсивним характером їх відтворення. У причинно-наслідковому ланцюгу забезпечення адекватного реагування на зміну умов бізнес-середовища задля отримання бажаних результатів саме ці розриви унеможливають оптимізацію структури продукції за рівнем доданої вартості, нарощення обсягів збуту на перспективних ринках та розширення географічної диверсифікованості експорту.

Ментально-когнітивна природа цих розривів зумовлена невідповідністю між усвідомленням топ-менеджментом підприємств об'єктивної необхідності інноваційного розвитку та реальною діяльністю, спрямованою виключно на операційні покращення. Управлінська сфокусованість на досягненні поточних результатів діяльності та відсутність стратегічної орієнтації на забезпечення бажаних результатів у довгостроковій перспективі унеможливує проактивне реагування на зміни зовнішнього середовища досліджуваних підприємств.

У розділі 3 «Механізм реалізації проактивних моделей адаптації за постіндустріальних умов діяльності гірничо-металургійних підприємств України» обґрунтовано механізм реалізації сценарної та стратегічної моделей адаптації підприємства; визначено параметри майбутнього високотехнологічного гірничо-металургійного виробництва та передумови їх реалізації; оцінено прогнозні результати впровадження проактивних моделей адаптації у практику діяльності гірничо-металургійних підприємств України.

На основі узагальнення наукових положень, що визначають адаптивний механізм, і, відповідно до сутності розроблених моделей проактивної адаптації підприємства, обґрунтовано та змістовно упорядковано елементний склад механізму реалізації сценарної та стратегічної моделей адаптації у вигляді концептів, методів, інструментів і сукупності дій, логіка взаємозв'язку та взаємозумовленості яких забезпечує цілісність сприйняття атрибутивних і процесних аспектів проактивної адаптації з урахуванням невизначеності, складності, динамізму зовнішнього середовища функціонування та розвитку підприємства (рис. 4).

Базові концепти механізму реалізації моделі сценарної адаптації (гіпотези, стратегічні наміри, передбачення) визначено відповідно до змісту бачення майбутнього, а цілісність їх реалізації представлено на основі ментальної моделі як способу сприйняття економічної реальності та набору інструментів, за допомогою яких здійснюються організаційні розумові процеси для тлумачення різних бізнес-ситуацій. Використання методу сценарного моделювання, як способу реалізації пропонуванних концептів, дозволяє структурувати, упорядкувати знання про тенденції, виклики і тренди бізнес-середовища на основі нестандартного їх бачення та розуміння, а також представити результати у вигляді сценаріїв, як форми опису імовірнісних можливостей розвитку підприємства на основі нового осмислення і бачення реальності, що дозволяє виявити унікальні аспекти проблеми та робити певні узагальнення на науковому рівні.

Логіка змістовного упорядкування елементного складу механізму реалізації стратегічної моделі адаптації базується на визначенні адаптації як організаційної здатності формувати спільне бачення майбутнього, гармонізувати інтереси стратегічних і фінансових стейкхолдерів, створювати та підтримувати організований стратегічний процес, який забезпечує цілісність дій в умовах невизначеності, складності, динамічності зовнішнього середовища господарювання підприємства. Такий змістовний ракурс змістив дослідницький фокус у площину корпоративної культури, як сукупності знань, досвіду та цінностей, утворених відповідно до звичаїв і традицій поведінки організації, які стосуються процесів організації діяльності або упорядкування взаємовідносин між зацікавленими особами бізнесу на основі встановлення норм і відповідних правил взаємодії. Відповідно даної логіки концептами механізму реалізації стратегічної моделі адаптації визначено інтереси, цінності, цілі, а інструментом реалізації – стратегічні плани, як наслідки розумової інтеграції часу, дій, бажаних та очікуваних результатів, що визначають спрямованість діяльності підприємства.

Ідентифікація можливостей гірничо-металургійних підприємств у рамках сценарної моделі адаптації спрямована на визначення вимог до їх потенціалу з точки зору майбутнього, яке визначається, в першу чергу, параметрами високотехнологічного виробництва. Їх формування відбувається як під впливом масштабування інструментарію концепції «Індустрія 4.0» (цифрові двійники основних металургійних агрегатів, цифровізація родовищ та ін.), так і сучасними інноваційними трендами (безвуглецева металургія, воднева технологія отримання чавуну, «когнітивна» геологія та ін.). На відміну від світових лідерів, вітчизняні гірничо-металургійні підприємства на сьогодні не здатні до впровадження проривних інновацій внаслідок екстраординарних розривів між бажаними та фактичними значеннями технічної та технологічної складових потенціалу.

Рис. 4. Механізм реалізації проактивних моделей адаптації підприємства

Джерело: формалізація авторської логіки

Це визначило доцільність виокремлення із загальної сукупності ключових інформаційно-технологічних трендів тих, які формують обов'язкові параметри виробництва у найближчому майбутньому та, відповідно, вже сьогодні потребують постановки та реалізації стратегічних задач на гірничо-металургійних підприємствах України. Ці параметри згруповані за такими блоками: техніко-технологічні (роботизація бізнес-процесів, безлюдні способи проходки підземних гірничих виробок, повний перехід на пряме відновлення заліза з руд і безперервну розливку сталі); продуктово-споживчі (зростання частки унікальних видів сортаменту прокату, освоєння виробництва металізованої ЗРП, використання глобальних інформаційних платформ для просування продукції, кастомізація споживчого попиту); інформаційно-комунікаційні (використання штучного інтелекту при геолого-розвідувальних роботах, діджиталізація бізнес-процесів гірничо-металургійних підприємств (блокчейн, технології великих баз даних, комунікації «машина – машина»)); мінерально-сировинні (оцифрування родовищ, розширення вилучення корисних копалин поза проектним контуром, мінімізація складування розкритих порід, широкомасштабне використання мобільних модулів з переробки залізородних відходів та ін.).

Передумовами забезпечення відповідності існуючого потенціалу майбутнім вимогам на вітчизняних гірничо-металургійних підприємствах є: високий рівень забезпеченості запасами залізних руд, значний досвід функціонування та високий рівень професійних компетенцій, унікальність практик по розвитку персоналу, швидкий розвиток і доступність науково-технічних досліджень і розробок у галузі. На основі ретроспективного аналізу потенціалу, параметрів виробництва та можливостей досліджуваних компаній сформовано сценарні та стратегічні діяльні ланцюги забезпечення відповідності їх поточного рівня потенціалу баченню майбутнього (табл. 2).

Таблиця 2

**Прогнозні результати реалізації проактивних моделей адаптації
гірничо-металургійними підприємствами України**

Підприємство	Інтегровані показники потенціалу підприємства						Інтегровані показники економічного стану підприємства					
	2019	2020	2021	2022	2023	СЗР*	2019	2020	2021	2022	2023	СЗР*
ПрАТ «Інгулецький ГЗК»	0,782	0,805	0,855	0,920	0,923	0,143	0,561	0,604	0,659	0,714	0,723	0,348
ПрАТ «Північний ГЗК»	0,783	0,808	0,863	0,929	0,960	0,131	0,601	0,620	0,663	0,713	0,737	0,333
ПрАТ «Центральний ГЗК»	0,764	0,841	0,860	0,875	0,909	0,150	0,583	0,642	0,657	0,668	0,694	0,351
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»	0,920	0,929	0,929	0,938	0,938	0,069	0,468	0,529	0,587	0,640	0,719	0,411
ПрАТ «МК «Азовсталь»	0,710	0,796	0,860	0,860	0,903	0,174	0,434	0,534	0,630	0,681	0,715	0,401
ПрАТ «ММК ім. Ілліча»	0,593	0,659	0,659	0,730	0,744	0,323	0,234	0,267	0,359	0,404	0,522	0,643

Джерело: розраховано автором

Прогнозні результати (2019–2023 рр.) реалізації проактивних моделей адаптації на гірничо-металургійних підприємствах України свідчать про їх практичну значущість і результативність. Емпірично підтверджений високий рівень залежності адаптивності досліджуваних підприємств від їх попереднього розвитку, що унеможливує максимальне нівелювання вищезазначених розривів, але сприяє їх скороченню. Середнє значення розривів між бажаним та фактичним економічним станом у 2019–2023 рр. становить: ПрАТ «Інгулецький ГЗК» – 0,348; ПрАТ «Північний

ГЗК» – 0,333; ПрАТ «Центральний ГЗК» – 0,351; ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» – 0,401; ПрАТ «МК «Азовсталь» – 0,411; ПрАТ «ММК ім. Ілліча» – 0,643. Таким чином, скорочення розривів зумовлюється своєчасною мінімізацією невідповідності між поточними значеннями потенціалу досліджуваних підприємств і майбутніми параметрами високотехнологічного гірничо-металургійного виробництва.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового і практичного завдання, що полягає у поглибленні теоретичних положень, методичних засад і розробці прикладних рекомендацій щодо оцінювання адаптації та формування адаптивних механізмів вітчизняних гірничо-металургійних підприємств з урахуванням мінливості, невизначеності, складності та неоднозначності зовнішнього середовища. Основні науково-практичні результати дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. На основі узагальнення наукового доробку теорії адаптації підприємства упорядковано підходи до її дослідження з виділенням базових і тематичних. До базових підходів віднесено процесний, результатний, атрибутивний у яких зміст адаптації розкривається як реакції, процесів і результатів адекватного реагування на зміни бізнес-середовища, а також здатність пристосовуватися до таких змін та розвиватися в умовах складності та невизначеності зовнішнього середовища. Тематичними підходами дослідження адаптації (поведінковий, реляційний, когнітивний, ресурсний, організаційний, стратегічний, управлінський) визначено такі, які характеризуються більш складним економічним змістом, що зумовлений постіндустріальними тенденціями діяльності підприємства.

2. Відповідно до рівнів складності ситуацій зовнішнього середовища (прості, неординарні, складні, хаос) і стратегічного процесу (ситуаційні стратегічні рішення, стратегічне планування, стратегічне мислення) сформовано ситуативну, стратегічну та сценарну моделі адаптації, специфічні відмінності яких визначено за 14 параметрами. Ситуативна модель адаптації є формою прояву реактивної моделі організаційної поведінки на зміни зовнішнього середовища, які сприймаються як загрози для реалізації цільової моделі. Стратегічна та сценарна моделі розкривають особливості проактивного адаптивного реагування на складність і невизначеність зовнішнього середовища, їх принципова відмінність полягає у тому, що сценарна модель адаптації фокусується на організаційній здатності до нестандартного бачення та нового розуміння реальності, як джерела можливостей розвитку бізнесу, а стратегічна, – на вмінні здійснювати інтеграцію часу, дій, бажаних та очікуваних результатів і забезпечувати їх досягнення.

3. Оцінювання адаптації за сучасних умов діяльності підприємства запропоновано здійснювати на основі поєднання результатного та атрибутивного напрямів до її визначення з використанням інструментів сценарного та *GAP*-аналізу. Результатний аспект оцінювання адаптації характеризує ефективність адаптаційних процесів і результативність прийняття та реалізації минулих управлінських рішень щодо функціонування та розвитку підприємства. Атрибутивний аспект – визначає рівень відповідності існуючого потенціалу підприємства можливостям зовнішнього середовища та/або баченню майбутнього.

4. У рамках результатного та атрибутивного підходів сформована сукупність показників для ретроспективного оцінювання адаптації. Формалізація синтезу результатів різної природи здійснена на основі показника економічного стану за аналітичними проєкціями: виробництво, логістика, збут, фінанси. Показники потенціалу згруповані відповідно до його основних складових: мінерально-сировинний, технічний, технологічний, інтелектуальний. Обґрунтування сукупності показників здійснено на основі таких вимог: врахування специфіки діяльності гірничо-металургійних підприємств; інформаційної доступності показників; забезпечення порівнюваності результатів між підприємствами з різною структурою продукції; мінімізація суб'єктивності при обґрунтуванні їх коректних оптимальних значень для стандартизації.

5. Оцінювання економічного стану досліджуваних гірничо-металургійних підприємств дозволило відзначити, що результати їх діяльності є наслідком ситуативного реактивного реагування на зміну ринкової кон'юнктури, на яку вони, не зважаючи на ринкові позиції та масштаби діяльності, впливу не мають. Незначні девіації ординарних розривів між фактичними та бажаними результатами на досліджуваних ГЗК (0,232–0,270) зумовлені уніфікованістю продукції та типовими технологічними параметрами виробництва. Диференційовані значення ординарних розривів на металургійних підприємствах у значному ступені визначаються структурою продуктового портфелю за рівнем доданої вартості: ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» – 0,184; ПрАТ «МК «Азовсталь» – 0,412; ПрАТ «ММК ім. Ілліча» – 0,478.

6. Встановлено, що критично низький рівень потенціалу адаптивності досліджуваних підприємств, зумовлений низьким рівнем технічної та технологічної складових. Каузальна логіка формування результатів дозволяє ідентифікувати розриви між вимогами до техніко-технологічних складових потенціалу гірничо-металургійних підприємств та їх фактичним рівнем як екстраординарні. По-перше, саме ці розриви унеможливають оптимізацію структури продукції за рівнем доданої вартості, є причинами втрати перспективних ринків збуту та низького рівня диверсифікованості експорту. По-друге, ці розриви є наслідком невідповідності між усвідомленням топ-менеджментом підприємств необхідності та можливостей інноваційного розвитку та фактичною спрямованістю виключно на операційні покращення. Управлінська сфокусованість на досягненні поточних результатів діяльності та відсутність стратегічної орієнтації на забезпечення бажаних результатів у довгостроковій перспективі унеможливує проактивне реагування на зміни зовнішнього середовища досліджуваних підприємств.

7. Механізм реалізації проактивних моделей адаптації, який визначено як упорядковану та логічно взаємозумовлену систему елементів і відповідних дій щодо її реалізації, які у цілісності взаємозв'язку виступають способом реалізації динамічної природи організаційної здатності, представлено як сукупність концептів, методів, інструментів і діяльних ланцюжків. У пропонованій конфігурації забезпечується реалізація організаційних здатностей до: структурування та упорядкування знань про тенденції, виклики і тренди зовнішнього середовища на основі оригінального їх бачення та розуміння; спільного бачення майбутнього; гармонізації інтересів стратегічних і фінансових стейкхолдерів; створення та підтримання організованого стратегічного процесу.

8. На основі аналітичного синтезування прогнозних тенденцій ринкової ситуації та глобальних трендів розвитку гірничо-металургійних підприємств визначено майбутні параметри виробництва, які згруповано за такими блоками: техніко-технологічні, продуктово-споживчі, інформаційно-комунікаційні, мінерально-сировинні. Встановлено масштабність, швидкість та складність змін параметрів гірничо-металургійного виробництва у найближчій перспективі (до 2025 р.) внаслідок кастомізації споживчого попиту, застосування технологій штучного інтелекту і діджиталізації бізнес-процесів, роботизації основних етапів гірничо-металургійних переділів, можливостей розширення та раціонального використання мінерально-сировинної бази. Передумовами реалізації запропонованих моделей є: високий рівень забезпеченості запасами залізних руд, значний досвід функціонування та високий рівень професійних компетенцій, доступність науково-технічних досліджень і розробок у галузі.

9. Прогнозні результати діяльності досліджуваних підприємств у 2019–2023 рр. підтверджують доцільність та об'єктивну необхідність впровадження пропонованого механізму реалізації проактивних моделей адаптації у практику функціонування та розвитку вітчизняних гірничо-металургійних підприємств. Своєчасне створення умов для забезпечення відповідності потенціалу досліджуваних підприємств майбутнім параметрам високотехнологічного виробництва дозволяє мінімізувати розриви між бажаними та фактичними результатами діяльності, що мають прояв у економічному стані. При цьому, традиційна управлінська практика реактивного реагування на коливання ринкової кон'юнктури та високий ступінь залежності результатів функціонування від попереднього досвіду унеможлиблює кардинальне усунення розривів у найближчому перспективному періоді, а лише забезпечує їх мінімізацію в умовах динамічних змін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Турило А.М., Богачевська К.В. Теоретико-методичні засади визначення сутності економічної категорії «адаптаційний потенціал підприємства». *Актуальні проблеми економіки* : науковий економічний журнал. 2014. № 2. С. 26–32. (входить до міжнародних наукометричних баз Scopus, EBSCOhost, EconLit) (Особисто автором визначено сутності характеристики категорій «адаптація підприємства», «адаптаційний потенціал підприємства»).

2. Турило А.М., Богачевська К.В. Adaptation – important factor of competitive enterprise development. *Актуальні проблеми економіки* : науковий економічний журнал. 2014. № 8. С. 154–159. (входить до міжнародних наукометричних баз Scopus, EBSCOhost, EconLit) (Особисто автором визначено вимоги до адаптації підприємства та розкритий її взаємозв'язок з процесами забезпечення конкурентоспроможності сучасних компаній).

3. Турило А.М., Богачевська К.В. Потенціал підприємства : сутність, класифікація, види. *Бізнес Інформ* : науковий журнал. 2014. № 2. С. 259–263. (входить до міжнародних наукометричних баз Index Copernicus, Google Scholar, Ulrichsweb,

Research Papers in Economics, CiteFactor, Open Academic Journals Index, WorldCat) (Особисто автором класифіковано та охарактеризовано видові прояви потенціалу підприємства).

4. Вишневська К.В. Моделі адаптації підприємства у постіндустріальних умовах господарювання. *Фінансовий простір* : електронне наукове фахове видання – міжнар. наук.-практ. журн. 2017. № 1(25). С. 114–119. (входить до міжнародних наукометричних баз *EBSCO Publishing, Open Academic Journal Index, CiteFactor*).

5. Вишневська К.В. Систематизація наукових підходів до дослідження адаптації підприємства. *Економіка. Фінанси. Право* : інформаційно-аналітичний журнал. 2017. № 12(5). С. 51–57. (входить до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

6. Вишневська К.В. Особливості оцінювання адаптації за постіндустріальних умов діяльності підприємства. *Стратегія економічного розвитку України* : зб. наук. праць 2018. Вип. 42. С. 58–70. (входить до міжнародних наукометричних баз *Index Copernicus, Google Scholar, Ulrichsweb, CiteFactor*).

7. Вишневська К.В. Оцінювання адаптації гірничо-металургійних підприємств України. *Фінансовий простір* : електронне наукове фахове видання – міжнар. наук.-практ. журн. 2018. № 2(30). С. 25–37. (входить до міжнародних наукометричних баз *EBSCO Publishing, Open Academic Journal Index, CiteFactor*).

8. Вишневська К.В. Механізм реалізації проактивних моделей адаптації за постіндустріальних умов діяльності підприємств. *Економіка. Фінанси. Право* : інформаційно-аналітичний журнал. 2018. № 3(4). С. 44–50. (входить до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Турило А.М., Богачевська К.В. Основні напрями підвищення ефективності діяльності ГЗК України. *Майбутнє аудит* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 21 груд. 2012 р.). Кривий Ріг : «Видавничий центр КТУ», 2012. С. 22–23. (Особисто автором визначено основні проблеми діяльності ГЗК України).

10. Богачевська К.В. Формування потенціалу підприємства. *Сталий розвиток промисловості та суспільства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 22–25 трав. 2013 р.). Кривий Ріг: ФОП Бурова О. А., 2013. С. 78–79.

11. Богачевська К.В. Маркетинг в процесі адаптації підприємства *Соціально-економічний розвиток України і регіонів* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 22–23 лист, 2013 р.). Запоріжжя: КПУ, 2013. С. 272–273.

12. Богачевська К.В. Основні елементи, що забезпечують формування адаптаційного потенціалу підприємства. *Кримський економічний вісник*: наук. журн. 2014. № 3. С. 10–11.

13. Богачевська К.В. Теоретико-методичні засади дослідження і формування адаптаційного потенціалу підприємства. *Економічні студії* : наук.-практ. журн. 2014. № 2. С. 10–13.

14. Богачевська К.В. Чинники формування адаптаційного потенціалу підприємства. *Фінансово-економічні та соціальні чинники розвитку міжнародних відносин* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6–7 черв. 2014 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. С. 14–15.

15. Богачевська К.В. Адаптаційний потенціал підприємства. *Актуальні питання економічних наук* : матеріали IV міжн. наук.-практ. конф. (Донецьк, 16–17 трав. 2014 р.). Донецьк: ГО «СІЕУ», 2014. С. 31–32.

16. Богачевська К.В. Характерні риси адаптаційного процесу на підприємстві. *Майбутнє аудит* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 29 лист. 2014 р.). Кривий Ріг : Вид. Р.А. Козлов, 2014. С. 20–21. (*Особисто автором визначено сутність адаптаційного процесу та його ключових ознак*).

17. Богачевська К.В. Необхідність адаптації на підприємстві. *Ефективне управління економікою : процеси, явища, ризики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Черкаси, 13–14 черв. 2014 р.). Черкаси: Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 9–10.

18. Турило А.М., Вишневська К.В. Стратегічні аспекти адаптації за постіндустріальних умов діяльності підприємства. *Стійкий розвиток національної економіки: актуальні проблеми та механізми забезпечення* : матеріали міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (Кривий Ріг, 27 квіт. 2018 р.). Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2018. С. 439–443. (*Особисто автором здійснено порівняльну характеристику індустріальної та постіндустріальної економік*).

19. Vishnevskaya K.V. Conceptualization of adaptation by post-industrial conditions of the activity of the enterprise. *Practical applications of research findings* : proceedings of XX International scientific conference (Morrisville, USA, 4 May 4, 2018). Morrisville, USA, 2018. С. 48–53.

АНОТАЦІЯ

Вишневська К.В. Оцінювання та механізм адаптації за постіндустріальних умов діяльності підприємства (за матеріалами гірничо-металургійних підприємств України). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – ДВНЗ «Криворізький національний університет», Кривий Ріг, 2018.

Дисертацію присвячено поглибленню теоретичних положень, методичних засад і розробці практичних рекомендацій оцінювання адаптації підприємства та формування адаптивних механізмів у постіндустріальних умовах діяльності підприємства. Впорядковано наукові підходи до дослідження адаптації з виокремленням базових і тематичних. Обґрунтовано науковий підхід до моделювання адаптації підприємства на основі рівнів складності зовнішнього середовища та стратегічного процесу.

Розроблено методичний підхід до оцінювання адаптації підприємства на основі поєднання результатного та атрибутивного аспектів. Удосконалено технологію аналізу стратегічних розривів. Сформовано систему показників для ретроспективного оцінювання адаптації. Оцінено фінансово-економічні результати адаптації досліджуваних підприємств до змін зовнішнього середовища та потенціал забезпечення їх адаптивності. Сформовано механізм реалізації проактивних моделей адаптації у постіндустріальних умовах діяльності підприємства та обґрунтовано його елементний склад. Оцінено прогностичні результати імплементації проактивних моделей адаптації у практику функціонування вітчизняних гірничо-металургійних підприємств.

Ключові слова: адаптація, адаптивність, постіндустріальні умови, зовнішнє середовище, моделі адаптації, ординарні розриви, екстраординарні розриви, потенціал, проактивність, механізм.

АННОТАЦІЯ

Вишневская К.В. Оценивание и механизм адаптации в постиндустриальных условиях деятельности предприятия (по материалам горно-металлургических предприятий Украины). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – ГВУЗ «Криворожский национальный университет», Кривой Рог, 2018.

В диссертации упорядочены научные подходы к исследованию адаптации предприятия с выделением базовых (процессный, результатный, атрибутивный) и тематических (поведенческий, реляционный, ресурсный, когнитивный, организационный, стратегический, управленческий). Аргументирована сущность адаптации предприятия как организационной способности предвидения и осознания значимости событий и изменений внешней среды, а также своевременного реагирования с целью обеспечения реализации видения будущего. Представлено обоснование научного подхода к моделированию адаптации предприятия с учетом специфики постиндустриальных условий его деятельности. На основе уровней сложности ситуаций внешней среды (простые, неординарные, сложные, хаос) и стратегического процесса (ситуационные стратегические решения, стратегическое планирование, стратегическое мышление) сформированы и охарактеризованы модели ситуационной, стратегической и сценарной адаптации.

Разработан методический подход к оцениванию адаптации предприятия на основе синтеза результатного (результативность предыдущих управленческих решений) и атрибутивного (уровень соответствия существующего потенциала будущим параметрам внешней среды) аспектов с идентификацией ординарных и экстраординарных разрывов. Усовершенствована технология анализа стратегических разрывов на основе сочетания аналитических процедур GAP-анализа и этапов сценарного планирования TAIDA. Для ретроспективного оценивания адаптации горно-металлургических предприятий сформирована система показателей, которая учитывает специфику их деятельности. Оценены финансово-экономические результаты адаптации горно-металлургических предприятий Украины к изменениям внешних условий и проанализирован потенциал обеспечения их адаптивности. Идентифицированы стратегические разрывы и их причины.

Сформирован механизм реализации проактивных моделей адаптации в постиндустриальных условиях деятельности предприятия. Обоснован элементный состав механизма как совокупности концептов, методов (сценарное и стратегическое моделирование), инструментов (сценарии, прогнозы, стратегии, проекты) и цепочек действий. Определены параметры будущего высокотехнологического горно-металлургического производства и предпосылки их реализации. Сформирована

система стратегических действий по обеспечению соответствия потенциала выборки исследуемых предприятий будущим параметрами производства. Оценены прогнозные результаты имплементации проактивных моделей адаптации в практику функционирования горно-металлургических предприятий Украины.

Ключевые слова: адаптация, адаптивность, постиндустриальные условия, внешняя среда, модели адаптации, ординарные разрывы, экстраординарные разрывы, потенциал, проактивность, механизм.

ABSTRACT

Vyshnevskа K.V. Assessment and adaptation mechanism in the post-industrial conditions of an enterprise activity (on materials of mining and metallurgical enterprises of Ukraine). – Manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of Candidate of Science in the field of Economics, specialty 08.00.04 - Economics and Management of Enterprises (by types of economic activities). - SIHE "Kryvyi Rih National University", Kryvyi Rih, 2018.

The dissertation is devoted to deepening of theoretical positions, methodical principles and development of practical recommendations for assessing the adaptation of the enterprise and the formation of adaptive mechanisms in the post - industrial conditions of the enterprise. Scientific approaches to the study of adaptation with the selection of basic and thematic and argued author's position on its essence are arranged. The scientific approach to the modeling of adaptation of the enterprise based on the levels of complexity of the external environment and the strategic process is substantiated. Based on the proposed approach, models of situational, strategic and scenario adaptation are formed and characterized.

The methodical approach to assessing the adaptation of the enterprise based on the combination of the results and attributive aspects with the identification of ordinary and extraordinary gaps is developed. Advanced technology analysis of strategic discontinuities is elaborated. The system of indicators for the retrospective assessment of adaptation, which takes into account the specifics of the activity of mining and metallurgical enterprises, is formed. The financial-economic results of the adaptation of the sample of the investigated enterprises to the changes of the environment and the diagnostic of the potential of ensuring their adaptability are estimated.

The mechanism of realization of proactive models of adaptation in post-industrial conditions of the enterprise activity is formed and its elemental composition (concepts, methods, tools, circuits of actions) is substantiated. The parameters of the future of high-tech mining and metallurgical production and the preconditions for their implementation are determined. The predictive results of the implementation of proactive models of adaptation into the practice of domestic mining and metallurgical enterprises functioning are determined.

Key words: adaptation, adaptability, post-industrial conditions, external environment, adaptation models, ordinary gaps, extraordinary gaps, potential, proactivity, mechanism.

ВИШНЕВСЬКА Катерина Володимирівна

**Оцінювання та механізм адаптації за постіндустріальних умов діяльності підприємства
(за матеріалами гірничо-металургійних підприємств України)**

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Підписано до друку 04.12.2018.
Формат 60×84/16. Ум. др. арк. – 1,17. Авт. арк. – 0,9.
Тираж – 100 пр.

Друкарня С. Г. Щербенка «Літерія»
вул. Рокоссовського, 5/3, м. Кривий Ріг, 50027
097-192-20-77

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4561 від 13.06.2013 р.